

ČLÁNKY

Archivy zvláštního významu

Jiří Pulec

Geneze tzv. archivů zvláštního významu (dnes archivů specializovaných) jako svěbytné kategorie v rámci jednotné organizace byla velmi komplikovaná. Dlouholetý proces utváření této dnes poměrně početné skupiny archivů nebyl přímočarý a procházel vývojovými zvraty. Jako jiné kategorie archivů, které tvoří současnou organizační strukturu českého archivnictví, odvozují i archivy zvláštního významu svůj původ od vládního nařízení o archivnictví z roku 1954.¹⁾ To v § 11 odst. 2 stanovilo, že „ministr vnitra může také stanovit výjimky pro některé archivní celky zvláštního významu“. Bezprostředně po vydání normy bylo toto ustanovení aplikováno pouze na Archiv Českého rozhlasu a Národní filmový archiv, které jsou jako archivy zvláštního významu vedeny už od roku 1954.²⁾ Začlenění dalších archivů, které byly později označovány jako archivy zvláštního významu, do jednotné archivní organizace umožnila vyhláška o archivech hospodářských a rozpočtových organizací z roku 1956.³⁾ Oporu pro právní existenci archivů, z nichž později vznikaly další archivy zvláštního významu, poskytoval § 11 vyhlášky, který se týkal archivů rozpočtových organizací. Znění tohoto paragrafu nejen aprobovalo stávající archivy tohoto typu, ale zároveň umožňovalo i konstituování archivů dalších. Jediným regulačním opatřením vyhlášky bylo ustanovení § 15 o ukládání archivního materiálu některých podniků a rozpočtových organizací ve státních archivech a archivech národních výborů, jež bylo konkretizováno v „Úředním sdělení z ministerstva vnitra“ publikovaném zároveň s vyhláškou. V oblasti působnosti ministerstev školství a kultury (archivy jejich rozpočtových organizací se později staly krystalizačním jádrem skupiny archivů zvláštního významu) se však povinnost ukládat archivní materiál ve státních archivech týkala pouze těch organizací, jejichž působnost se vztahovala na území kraje. Tuto povinnost tedy neměly například vysoké školy, které jako celostátní vzdělávací ústavy byly podle vysokoškolského zákona řízeny centrálně.⁴⁾ Výrazem další centralizace českého (československého) archivnictví na územním principu se stala směrnice ministerstva vnitra o ukládání archivního materiálu ve státních archivech a archivech národních výborů z roku

¹⁾ Vládní nařízení č. 29/1954 Sb. ze dne 7. 5. 1954, o archivnictví.

²⁾ Sdělení referenta archivní správy MV pro AZV Františka Suchmy, poskytnuté autorovi článku 17. 12. 2004.

³⁾ Vyhláška ministra vnitra ze dne 13. 7. 1956, o archivech hospodářských a rozpočtových organizací, uveřejněná v Ú. 1., částka 77, č. 153 ze dne 31. 7. 1956, s. 449–452.

⁴⁾ Jedinými vysokými školami, které byly přímo řízené krajskými národními výbory a měly krajskou působnost, se staly teprve později pedagogické instituty, zřízené v roce 1959 a zrušené v roce 1964.

1964.⁵⁾ Přílohou normy byl nový, tentokrát už přesněji formulovaný seznam organizací, které byly povinny ukládat svůj materiál do státních archivů. Od předchozího seznamu z roku 1956 se odlišoval jen málo. Asi nejvýraznější změnou bylo výslovné zahrnutí vysokých škol mezi organizace, jež neměly zřizovat vlastní archivy. Výjimku dostala pouze Univerzita Karlova a České vysoké učení technické v Praze. Na uvedenou směrnici navazovala „Dohoda o ukládání archivního materiálu organizací přímo řízených ministerstvem školství a kultury uzavřená mezi ministerstvem školství a kultury a archivní správou ministerstva vnitra“ ze dne 31. 3. 1965.⁶⁾ Tato dohoda, která se stala jakousi „magnou chartou“ archivů zvláštního významu, uváděla mezi organizacemi, které měly právo ukládat archivní materiál ve svých archivech „majících povahu archivu zvláštního významu podle § 11 vl. nařízení č. 29/1954 Sb.“, vedle Univerzity Karlovy a ČVUT i Národní muzeum a Památník národního písemnictví a ze slovenských vysokých škol Univerzitu Komenského a Slovenskou vysokou školu technickou v Bratislavě. Archivy zmíněných institucí, k nimž byl ještě přidružen Ústřední archiv ČSAV (Archiv AV ČR), byly také koncem března 1965 evidovány na archivní správě jako archivy zvláštního významu.⁷⁾ Se zřizováním dalších archivů se zjevně vůbec nepočítalo, ostatně zmíněná dohoda byla uzavřena právě proto, „aby nebyly nevhodně zakládány malé archivy, jejichž produktivita je podle zkušeností vzhledem k rozsahu systemizace malá a uchování materiálu je často v takových archivech závislé na momentálním postoji vedoucích činitelů příslušné instituce.“⁸⁾ Snahy dalších organizací, například vysokých škol, o harmonizaci postavení jejich už existujících archivů s novou archivní legislativou tak byly nutně odsouzeny k nezdaru. Úspěch neměla ani brněnská univerzita, a to navzdory prohlášení ředitele Státního archivu v Brně Jiřího Radimského na zasedání univerzitní archivní komise dne 30. 10. 1964, že se mu na základě jednání s dr. Šambergrem z archivní správy podařilo „docílit toho, že výjimka byla povolena i Univerzitě J. E. Purkyně v Brně“. Pokud k takovému příslibu, který se ovšem ve zmíněné dohodě z března 1965 neodrazil, skutečně došlo, muselo jít o ujednání pouze ústní, o němž není v registratuře Moravského zemského archivu ani zmínka.⁹⁾ Brněnská univerzita se potom v dalších letech několikrát sama pokoušela o legalizaci existence svého archivu. Jediným výsledkem těchto snah

⁵⁾ Směrnice ministerstva vnitra ze dne 17. 1. 1964 čj. Sv-5785/40-63, Ukládání archivního materiálu ve státních archivech a archivech národních výborů, publikovaná jako č. 3 částky 2 Sbírký směrnic pro národní výbory dne 2. 1. 1964; viz též Jaromír Charous, *Ukládání archivního materiálu ve státních archivech a v archivech národních výborů (K vydání směrnic ministerstva vnitra ze 17. 1. 1964)*. Archivní časopis, 14, 1964, s. 158-168.

⁶⁾ Čj. 15393/65-Arch., publikovaná ve Věstníku ministerstva školství a kultury, roč. XXI, 1965, částka 35, s. 17-118.

⁷⁾ viz pozn. 2.

⁸⁾ Dopis ministerstva školství ČSR zaslaný všem rektorátům vysokých škol v ČSR s výjimkou UK a ČVUT dne 15. 10. 1969 pod čj. 28.130/69 III/2.

⁹⁾ Sdělení ředitelky MZA poskytnuté autorovi článku 6. 1. 2005.

byla ovšem intervence archivní správy na ministerstvu školství v roce 1969, která vyústila v upozornění ministerstva školství zasláné všem vysokým školám, s výjimkou Univerzity Karlovy a ČVUT, že jsou povinny ukládat archivní materiál pouze v příslušných státních archivech.¹⁰⁾ Na dopis ministerstva reagoval profesor Jindřich Šebánek, tehdejší vedoucí katedry archivnictví na brněnské univerzitě a předseda univerzitní archivní komise, který ve svém stanovisku pro ministerstvo školství a archivní správu ne zcela v souladu se skutečností uvedl, že brněnský univerzitní archiv nechtěl být archivem zvláštním, a vyjádřil názor, že „by měl být posuzován na úrovni archivu správního, tedy archivu, jaké má množství podniků, přičemž se obecně uznává, že nejde o nic nevhodného, nýbrž o instituci přinášející prospěch příslušnému podniku a státu“. V krajním případě, pokud by archivní správa nechtěla na takové řešení přistoupit, prof. Šebánek navrhl zachovat brněnský univerzitní archiv jako univerzitní depozitum Státního archivu v Brně. Řešení, se kterým prof. Šebánek přišel (podnikový archiv), nebylo v souladu s platnými předpisy. Cesty podnikových archivů a archivů zvláštního významu či, lépe řečeno, archivů rozpočtových organizací, se již rozešly. Zatímco podnikové archivy byly ustavovány víceméně obligatorně, archivy zvláštního významu se staly přísně ohraničenou a početně limitovanou skupinou archivů, spíše nechtěnou a archivní správou jen neochotně tolerovanou. Problém, jehož se Šebánek dotkl, však reálně existoval a zůstával neřešen. Archivy na vysokých školách zřízeny byly a nové vznikaly. Důvod byl nasnadě – písemnosti vysokých škol mají dlouholetou správní a úřední potřebu a se správou těchto písemností se všemi konsekvencemi by se státní archivy vyrovnávaly obtížně (zdůrazňuji zde jen tento, nikoliv jediný aspekt problému). Všechny tyto archivy (s výjimkou „uznaných“ archivů Univerzity Karlovy a ČVUT) tak zůstaly stranou organizační struktury českého archivnictví a jejich institucionální nezakotvenost rozhodně nepřispívala k ochotě jejich zřizovatelů je řádně personálně a materiálně vybavit. Teprve v devadesátých letech přistoupila archivní správa k určitému řešení právního postavení některých z nich. To se paradoxně krylo s návrhem profesora Šebánka z roku 1969. Prohlášení některých vysokých školských archivů za archivy podnikové však bylo pouhým východiskem z nouze a bylo i nadále v kolizi s právními normami.

Vraťme se však zpět k archivům zvláštního významu. V období let 1965-1974 žádný další archiv do této kategorie zařazen nebyl, a ani být nemohl, protože stávající legislativa k tomu neposkytovala příslušné instrumenty. Koncepčněji byla otázka archivů zvláštního významu řešena teprve v archivním zákoně z roku 1974, na nějž pak v roce 1975 navazovala směrnice ministerstva vnitra o archivech zvláštního významu.¹¹⁾ Zákon, jako první norma vůbec, konstruoval katego-

¹⁰⁾ Viz pozn. 8).

¹¹⁾ Zákon č. 97/1974 Sb. ze dne 17. 10. 1974, o archivnictví, § 24; Směrnice ministerstva vnitra ČSR č. 3 Ú.v. ze dne 4. 3. 1975, o archivech zvláštního významu.

rii archivů zvláštního významu jako organickou součást archivní sítě a po splnění určitých podmínek umožňoval i její rozšiřování o další archivy. Podmínky pro prohlašování dalších archivů za archivy zvláštního významu ale byly stanoveny natolik vágně, že poskytovaly prostor pro velmi rozdílný výklad a přístup. Za archivy zvláštního významu podle zákona z roku 1974 se považovaly všechny archivy tohoto typu vzniklé před účinností zákona, u nichž se už nevyžadoval souhlas ministerstva vnitra k jejich činnosti. Připomeňme, že všechny tyto archivy byly zřízeny institucemi z oblasti školství, kultury a vědy. Nové pojetí archivů zvláštního významu, vyjádřené v archivním zákoně, má ale akcent jinde. Archivy zvláštního významu měly zřizovat především ústřední státní orgány, a teprve na druhém místě „popřípadě státní nebo jiné organizace, pokud je to účelné vzhledem k jejich poslání a zvláštnímu postavení mimořádného významu nebo se zřetelem na zvláštní povahu archiválií“. Uvedené ustanovení je však spíše pouhým ohlasem dosavadního vývoje této kategorie archivů. Zdá se proto, že vlastním záměrem zákonodárce byla víceméně jednorázová integrace archivů některých orgánů státní moci a správy do kategorie archivů zvláštního významu. Praxe tento názor plně potvrzuje. Už v průběhu roku 1975 byl mezi tyto archivy zařazen Archiv Kanceláře prezidenta ČR (tehdy ČSSR), Archiv Pražského hradu, Archiv Poslanecké sněmovny PČR (tehdy ČNR), Vojenský historický archiv, Archiv Ministerstva zahraničních věcí a Ústřední archiv zeměměřictví a katastru.¹²⁾ O dva roky později zřídila svůj archiv i Česká (Československá) televize, která se mohla v plném rozsahu opřít o ustanovení zákona o zvláštní povaze archiválií. Další rozšíření počtu archivů zvláštního významu nepovažovala tehdy archivní správa za účelné a žádoucí. A tak jediným dalším archivem tohoto typu, který byl zřízen ještě do změny politických poměrů v zemi, se stal Archiv Masarykovy univerzity v Brně (1987), k němuž se do konce roku 1989 ještě přidružil Archiv Národní galerie.

V devadesátých letech se postoj archivní správy ke zřizování nových archivů zvláštního významu radikálně změnil. V průběhu několika málo let vzniklo hned osm takových archivů. Prvním z nich se stal v roce 1994 Archiv Vysokého učení technického v Brně a posledním v řadě Archiv České národní banky v roce 2002. Na konci roku 2004 bylo na archivní správě evidováno celkem 25 archivů zvláštního významu.¹³⁾ S počátkem účinnosti nového archivního zákona se jedna etapa vývoje této specifické skupiny archivů uzavřela. Nový zákon přinesl nejen změnu názvu archivů, jež se nově označují jako specializované archivy, ale zavedl také akreditační řízení s přesně definovanými podmínkami a požadavky pro zřízení specializovaného archivu a pro jeho činnost.

¹²⁾ Viz pozn. 2. Zda byl tehdy zařazen mezi archivy zvláštního významu i Archiv ministerstva vnitra, se mi nepodařilo zjistit.

¹³⁾ Nepatřil mezi ně patrně Archiv Senátu Parlamentu ČR, jenž je uveden v § 80 zákona č. 4909/2004 Sb., mezi archivy, které se k účinnosti zákona považují za akreditované specializované archivy. Tento archiv zřejmě do seznamu vsunuli sami zákonodárci.

Kategorie archivů zvláštního významu prošla v průběhu půlstoletí své dosavadní existence složitým a rozporuplným vývojem. V jeho důsledku vznikla velmi pestrá skupina archivů, jež odráží fakt, že všechny normy vymezovaly pojem archivu zvláštního významu pouze rámcově, stanovením oprávněných zřizovatelů a podmínek nutných pro zřízení archivu. Zcela chybí pozitivní vymezení pojmu, tedy definice, co to vlastní archivy zvláštního významu jsou, pouze lze konstatovat, že jde o archivy institucí, a to nikoliv hospodářských (ani toto tvrzení však neplatí absolutně). Tato charakteristika je však zcela vágní a málo vypovídající. Rozpaky tvůrců norem jsou však namísto – jednotlivé archivy, ač vykazují některé společné rysy a styčné body, se od sebe vzájemně odlišují natolik, že lze paradoxně říci, že základním jednotícím rámcem je právě jejich různorodost. Vzájemně se od sebe liší jak povahou, postavením a obsahem činnosti jejich zřizovatelů, tak organizačním začleněním a právním postavením jednotlivých archivů. Zásadní rozdíly jsou ve velikosti archivů a v zaměření jejich činnosti. Archivy se také často liší i povahou archiválií a v neposlední řadě i způsobem jejich nabývání.

Přesto je možné se pokusit o začlenění těchto archivů do věcných podskupin. Členění zde použité má však pouze informativní charakter a v žádném případě si nečiní nárok na univerzální platnost:

1) *Archivy médií* – Archiv Českého rozhlasu, Národní filmový archiv, Archiv a programové fondy České televize. Tvoří nejstarší skupinu archivů zvláštního významu. Jsou charakterizovány vysokým podílem archiválií netradiční povahy (filmy, zvukové záznamy, videozáznamy).

2) *Archivy muzeí* – Archiv Národního muzea, Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Národní galerie, Archiv Národního technického muzea, Archiv Židovského muzea, Archiv Národní knihovny. Jak již vyplývá z povahy jejich zřizovatelů, jsou tyto archivy historicky založeny především na sbírkové činnosti. V posledních desetiletích se soustřeďují ve velké míře na shromažďování osobních fondů významných osobností;

3) *Archivy z oblasti školství a vědy* – Archiv Akademie věd ČR, Archiv Ústavu T. G. Masaryka, Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy, Archiv Českého vysokého učení technického, Archiv Masarykovy univerzity v Brně, Archiv Vysokého učení technického v Brně. Podstatnou část jejich fondů, v míře větší než například u „muzejních“ archivů, tvoří archiválie vzniklé z činnosti jejich zřizovatelů a získávané ve skartačním řízení. Důležitou součástí jejich akviziční činnosti jsou však také osobní fondy a fondy vědeckých spolků a společností a vytváření sbírek soudobé dokumentace;

4) *Archivy ústředních úřadů a institucí* – Archiv Kanceláře prezidenta ČR, Archiv Pražského hradu, Archiv Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, Archiv Ministerstva zahraničních věcí (odbor archivnictví a zpracování informací MZV), Archiv Ministerstva vnitra, Vojenský historický archiv, Ústřední archiv zeměmě-

řictví a katastru, Archiv České národní banky. Jsou historicky nejmladší vrstvou archivů zvláštního významu založenou archivním zákonem z roku 1974.

Jistými solitéry mezi archivy zvláštního významu jsou Všeodborový archiv a Archiv správy uranových ložisek DIAMO, blízcí se svou povahou „klasickému“ podnikovému archivu.

Problematika archivů zvláštního významu byla tématem jednoho z posledních zasedání vědecké archivní rady v roce 2004. Ve snaze získat pro jednání alespoň trochu relevantní informace jsem se obrátil na všechny archivy zvláštního významu s několika poněkud schematizovanými dotazy. Na ně, snad i pro krátkost času, odpovědělo pouze 17 archivů, tj. zhruba dvě třetiny z celkového počtu oslovených. Byly to: Národní filmový archiv, Archiv a programové fondy České televize, Archiv Národního muzea, Literární archiv Památníku národního písemnictví, Archiv Národní galerie, Archiv Ústavu T. G. Masaryka, Archiv Poslanecké sněmovny PČR, Archiv Ministerstva vnitra, Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv České národní banky, Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů, Archiv Akademie věd ČR, Archiv Českého vysokého učení technického, Ústav dějin Univerzity Karlovy a Archiv Univerzity Karlovy, Archiv Masarykovy univerzity, Archiv Vysokého učení technického v Brně a Archiv DIAMO. Srovnávací výpovědní hodnotu vedle nekompletnosti souboru dále snižuje fakt, že otázky byly jednotlivými respondenty zodpovídaný do nestejně hloubky a někdy i z různých úhlů pohledu, což bylo patrně ovlivněno příliš obecnou formulací otázek. Přesto doufám, že určité shrnutí informací může být užitečné, už proto, že archivy zvláštního významu jsou poněkud v pozadí zájmu široké archivní obce a povědomí o nich je někdy dost mlhavé.

K jednotlivým anketním otázkám:

1. Postavení archivu v organizační struktuře mateřské organizace

Obecně lze konstatovat, že začlenění uvedených archivů je ve většině případů dobré. Existence Národního filmového archivu má oporu přímo v zákoně o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl z roku 1993.¹⁴ Archiv má status příspěvkové organizace a jeho zřizovatelem je ministerstvo kultury (obdobné postavení má i Ústřední archiv zeměměřictví a katastru, jenž je rovněž zakotven v zákonné normě.¹⁵ Z dalších archivů, které se zúčastnily ankety, má silné postavení také Archiv Akademie věd ČR, který je samostatnou právní osobou – státní příspěvkovou organizací svého zřizovate-

¹⁴ Zákon č. 273/1993 ze dne 15. 10. 1993, o některých podmínkách výroby, šíření a archivování audiovizuálních děl, o změně a doplnění některých zákonů a některých dalších předpisů, § 6.

¹⁵ Zákon č. 359/1992 Sb. ze dne 7. 5. 1992, o zeměměřických a katastrálních orgánech, § 3, odst. 7.

le, tedy Akademie věd. Většina dalších archivů tvoří buď samostatnou organizační jednotku v základní struktuře mateřské organizace, nebo jsou součástí širě pojaté takové organizační jednotky (Archiv ČT, Archiv MV, Archiv Národního muzea, Archiv Literárního oddělení PNP, Archiv Národní galerie, Archiv Ústavu T. G. Masaryka, Archiv Univerzity Karlovy, Archiv Masarykovy univerzity, Všeodborový archiv ČMKOS). Archiv ČVUT je pracovištěm rektorátu ČVUT podřízeným kvestorovi a samostatnou účetní jednotkou. Archiv Poslanecké sněmovny je začleněn do odboru organizačního spolu s oddělením sněmovní činnosti a oddělením stenografické služby. Poněkud komplikovanější je postavení Archivu České národní banky, který je součástí referátu archivních a spisových služeb sekce správní odboru vnitřních služeb. Archiv Kanceláře prezidenta ČR je pracovištěm archivního oddělení, do něhož náleží ještě Archiv Pražského hradu. Toto oddělení je součástí odboru spisových a archivních služeb KPR. Málo vyhovující je postavení Archivu VUT v Brně, který je součástí právního a organizačního odboru rektorátu, v jehož rámci netvoří ani samostatnou organizační jednotku. Archiv Správy uranových dolů DIAMO je začleněn jako samostatná organizační jednotka do odštěpného závodu Příbram státního podniku DIAMO Stráž pod Ralskem.

2. Personální vybavení archivu, popř. mzdové ohodnocení¹⁶

Vzhledem ke značně rozdílné velikosti archivů i různému obsahu jejich činnosti mají údaje zde uvedené spíše pouze informativní než komparativní charakter. Největší počet pracovníků uvádí z respondentů Národní filmový archiv – celkem 123. Archiv ČT má 51 zaměstnanců, z toho 19 vysokoškoláků, Archiv AV ČR zaměstnává 15 odborných a vědeckých pracovníků, z nichž je pět zařazeno do specializovaného oddělení pro studium a soupis rukopisů. Archiv ČNB má 8 zaměstnanců (z toho 3 vysokoškoláky) na ústředí a dalších 6 na pobočkách (Ostrava, Brno, Hradec Králové, České Budějovice, Plzeň a Ústí nad Labem), tedy celkem 14. Archiv Univerzity Karlovy má 15 zaměstnanců, v tomto počtu jsou však zahrnuti i pracovníci Ústavu dějin Univerzity Karlovy. Archiv Poslanecké sněmovny zaměstnává 7 pracovníků, kteří však vykonávají i organizační a administrativní práce pro Sněmovnu. V Archivu Národní galerie pracuje 7 zaměstnanců, z toho 6 vysokoškoláků, 7 pracovních míst (5 vysokoškolských) má systemizovaných rovněž Archiv Národního muzea. Archiv ČVUT v Praze zaměstnává celkem 6 odborných pracovníků, z nichž je 5 vysokoškoláků. V Archivu DIAMO pracuje 9 technicko-hospodářských pracovníků. Počet zaměstnanců ve zbývajících archivech se pohybuje od 2,5 – Archiv Ústavu T. G. Masaryka do 4 – Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Masarykovy univerzity (Archiv MV a Literární archiv PNP konkrétní údaje neuvědly).

¹⁶ Všechny početní údaje jsou z konce roku 2004.

Součástí této otázky byl i dotaz na mzdové ohodnocení – některé archivy se odpovědi vyhnuly, jiné uváděly platové třídy vzájemně asi nekompatibilní, srovnání platových průměrů u dalších by bylo asi zavádějící vzhledem k nestejně kvalifikační struktuře, proto přehled neuvádím.

3. Prostorové vybavení archivu

V této oblasti archivy zvláštního významu poněkud za archivy státními zaostávají, zejména po rozsáhlé výstavbě účelových archivních budov v devadesátých letech. Obecně platí charakteristika, kterou ve své anketní odpovědi použil pracovník Archivu MV Dalibor Státník: „Umístění a vybavení archivu dovoluje plnit jeho základní funkci i do budoucna, podobně jako ostatním archivům podnikovým a zvláštního významu. Tento stav však neodpovídá standardu, který umožňuje takovou prezentaci archivu a jeho fondů, jaká je dnes obvyklá například u státních okresních archivů“. Přesto řada archivů nevykazuje žádné problémy s kvalitou ani kapacitou depozitářů. Archiv České televize má již 10 let všechny archiválie soustředěny na Kavčích horách v odpovídajících klimatických podmínkách, depozitáře podle vedoucího archivu Víta Charouse směle konkurují vyspělým zahraničním. Kvalitní depozitáře s prostorovou rezervou 200 % oproti současnému stavu vykazuje také Archiv VUT v Brně. Se svými depozitáři o kapacitě zhruba 1600 běžných metrů vyjádřil spokojenost i Archiv Národní galerie. Bez problémů v tomto směru také jsou Archiv DIAMO, Archiv Poslanecké sněmovny a Archiv Kanceláře prezidenta republiky. Archiv Ústavu T. G. Masaryka se ke kvalitě svých depozitářů nevyjádřil.

Další archivy již určité problémy či nespokojenost se svým vybavením vykázaly. Vyjádření Archivu MV je uvedeno výše. Problematické umístění Archivu AV v záplavovém pásmu Vltavy řeší výstavba nové archivní budovy. Prostorové vybavení Archivu NM je podle vyjádření jeho vedoucího poměrně dobré. Centrála archivu je v Praze Na Zátorách 6, jeho hlavní depozitář je umístěn v Terezíně. Ačkoliv je v záplavové oblasti, je podle tohoto vyjádření bezpečný, protože je umístěn v 1. patře, a je kvalitní. Nespornou nevýhodou je však značná vzdálenost od Prahy spojená s nutností přepravovat zhruba 100 kartónů měsíčně do badatelný archivu.

Archiv Literárního archivu Památníku národního písemnictví včetně většiny depozitářů je umístěn v pronajatých budovách. Značná část jeho fondů je umístěna mimo Prahu, zejména ve Starých Hradech u Jičína. Otázka nového sídla Památníku je v současné době v řešení. Zhruba ve vzdálenosti 75 km od Prahy má také část svých depozitářů Archiv Univerzity Karlovy, jemuž toto řešení poskytuje značnou prostorovou rezervu pro ukládání. Mímapražské depozitáře (zhruba asi 40 % celkové ukládací plochy) vykazuje také Archiv ČVUT. Jistým překvapením byla pro mne informace Národního filmového archivu, který nemá vlastní centrální budovu a sídlí v pronajatých prostorách na čtyřech místech – Malešická 12/14, Bartolomějská 11 – Bio Konvikt, Hradištsko pod Medníkem a Třebsín, přičemž o posledně jmenovaný objekt, kde jsou umístěny filmy na nit-

rocelulózovém podkladu, se vede restituční spor. Archiv navíc zcela postrádá specializovaný depozitář pro ukládání barevných filmů. Závažnější problémy vykazují také další dva archivy, které mají v současné době kapacitu svých depozitářů zcela zaplněnu – Všeodborový archiv ČMKOS a Archiv Masarykovy univerzity.

4. Povaha archiválií, jejich rozsah, popřípadě počet archivních fondů a sbírek

Ve dvou archivech, jež se zúčastnily ankety, převládají archiválie netradičního charakteru. Národní filmový archiv vykazuje tři okruhy archiválií – audiovizuální (filmové kopie a další druhy audiovizuálních záznamů především k domácí filmové tvorbě a výběrově k tvorbě zahraniční), písemné (fondy českých filmových institucí a osobní fondy českých filmových osobností) a sbírky soudobé dokumentace (fotografie, plakáty, propagační materiály atd.). V současné době je v Národním filmovém archivu uloženo celkem 182 fondů a sbírek. Archiv a programové fondy České televize má svou dokumentaci členěnou do několika skupin – videotéka zahrnuje 170 tisíc telemagnetických záznamů, archiv a dokumentace zpravodajství 35 tisíc kazet, fonotéka 55 tisíc pásků a filmotéka 83 tisíc titulů. V archivu je údajně uloženo zhruba 60 % všeho, co Československá a Česká televize za dobu své existence odvysílala. Tzv. spisový archiv má rozsah asi 1200 běžných metrů.

Z ostatních, již tradičnějších archivů, je asi největší Archiv MV o rozsahu cca 17 000 běžných metrů¹⁷⁾. Základní část jeho fondů tvoří písemnosti tzv. Studijního ústavu MV, účelově shromážděné soubory písemností uspořádané podle pertinence principu, pocházející z období od 2. světové války do roku 1954 (s určitými časovými přesahy). Další fondy tvoří písemnosti vzešlé z činnosti organizačních útvarů unitárního, federálního a republikového ministerstva vnitra, písemnosti krajských správ SNB a okresních oddělení VB a písemnosti Pohraniční stráže. K velkým archivům zvláštního významu patří jistě Archiv České národní banky, který sice rozsah neuvedl, ale v současné době staví depozitář pro 8 000 běžných metrů. Má celkem 66 fondů, které tvoří písemnosti předchůdců ČNB – část dokumentace Rakousko-uherské banky, dále písemnosti Bankovního úřadu při ministerstvu financí, fondy Národní banky ČS a Státní banky československé. Největší skupinu (přes 30 fondů) tvoří fondy obchodních akciových bank (např. Živnostenské banky, České průmyslové banky, Pražské úvěrní banky, Agrární banky, Legiobanky). Dále jsou v archivu uloženy písemnosti některých dalších speciálních peněžních ústavů. Všeodborový archiv ČMKOS vykazuje zhruba 1500 běžných metrů archivního materiálu, jenž tvoří 114 archivních fondů, které podle slov vedoucího archivu Jiřího Pokorného „ilustrují hospodářské problémy, sociální politiku a samozřejmě politiku jako takovou“. 37 fondů o celkovém rozsahu 905 běžných metrů uchovává Archiv Poslanecké sněmovny PČR.

¹⁷⁾ Zhruba stejný rozsah má Vojenský historický archiv, jenž se však ankety nezúčastnil.

Zahrnují písemnosti vzniklé z činnosti zákonodárných sborů Československé a České republiky od roku 1918 (tedy i Senát meziválečné ČSR). Archiv má i sbírkové fondy, například sbírku fotodokumentace a sbírku udělených znaků a praporů obcím a městům. Po 1. 1. 1993 byla provedena archivní rozluka. Materiály slovenské proveniencí (např. poslanecké kluby slovenských poslanců, korespondence a rezoluce slovenských občanů) byly po rozdělení státu předány Archivu Kanceláře Národní rady SR. Archiv Kanceláře prezidenta republiky uchovává vedle fondu vlastního úřadu i další větší archivní celky, např. fond Národního soudu a Londýnský archiv. Celkový rozsah archivu je zhruba 1000 běžných metrů. Písemnosti a technickou dokumentaci spojenou s těžbou uranu v ČR uchovává archiv DIAMO, který vedle fondů zřizovatele pečuje i o fondy jeho předchůdců – Ústřední správy výzkumu a těžby radioaktivních surovin Příbram a Ústřední správy uranového průmyslu Příbram.

Společným jmenovatelem všech dalších archivů zvláštního významu je to, že vedle tzv. úředních fondů, tj. fondů vzniklých z činnosti mateřské organizace a jejich právních předchůdců, uchovávají ve větší či menší míře osobní fondy. Se svými 540 fondy a 3 500 běžných metrů archiválií patří k největším z nich Archiv Akademie věd ČR, který má kolem 270 osobních fondů vědeckých osobností, především spojených s činností ČSAV, Královské české společnosti nauk, České akademie věd a umění a dalších tzv. předchůdců Akademie. Úřední fondy dělí archiv na fondy předchůdců AV (včetně ČSAV a různých společností a spolků) a na fondy AV ČR. Velmi podstatný podíl mají osobní fondy také v Archivu Národního muzea, který vykazuje více jak 300 těchto fondů, přičemž do tohoto počtu není zahrnuto dalších zhruba 300 tzv. drobných pozůstalostí, jimiž archiv rozumí osobní fondy do rozsahu 1 kartónu (většinou jen složka). Archiv má celkem 2500 běžných metrů a 838 zápisů v evidenci JAF (NAD). Zbývající fondy tvoří jednotlivá oddělení úřední registratury (57), spolky a instituce (28) a přes 50 dokumentačních sbírek a 17 fotoarchivů. Svou povahou je Archiv Národního muzea blízký Literární archiv Památníku národního písemnictví, jehož dominantní část tvoří 2125 fondů osobních, nakladatelských a korporativních.

Osobní fondy jsou uchovávány také v archivech vysokých škol, v největším počtu (102 fondů) v Archivu Masarykovy univerzity v Brně. Dalšími základními skupinami fondů tohoto archivu jsou úřední fondy (28), fondy spolků a společností (vědeckých, studentských a stavovských, a také společenských organizací – celkem 43) a sbírky (fotografické, videozáznamy, medaile atd. – celkem 11). Také v Archivu ČVUT tvoří osobní fondy početně největší skupinu – zhruba 2/3 z celkového počtu 99 archivních fondů. Z úředních fondů, vedle písemností vzniklých z činnosti ČVUT a jeho součástí, je nutné upozornit na fondy Polytechnického ústavu v Praze (předchůdce ČVUT), Německé vysoké školy technické v Praze, Německé vysoké školy zemědělské v Děčíně-Libverdě a Ředitelství pro stavbu vodních cest v Praze. Archiv vytváří také sbírky, například zvukových dokumentů, medailí a výstřižků. Největším vysokoškolským archivem se svými 4718 běžnými metry archiválií a 117 fondy je Archiv Univerzity

Karlovy. Jeho základem s vysokou historickou a kulturní hodnotou jsou vlastní fondy Univerzity Karlovy a Německé univerzity v Praze. Archiv uchovává také například fondy Vysoké školy ruského jazyka a literatury, Státní archivní školy, Úřadu kurátora německých vysokých škol v Praze a poválečného Čestného soudu vysokých škol v Praze. Značnou dokumentární hodnotu mají také písemnosti studentských spolků působících na území českých zemí. Archiv vytváří také sbírky (například fotografií, audio a videodokumentů, medailí a mincí, pečetidel a razítek, tezí a disertací), jichž je celkem 16. Poměrně menší je v Archivu Univerzity Karlovy počet osobních fondů (celkem 27). Malý počet osobních fondů je také v Archivu VUT v Brně, který uchovává především fondy z činnosti VUT a jeho právních předchůdců (nikoliv ovšem fond německé techniky, jenž je uložen v MZA) a vytváří také sbírky. Rozsah tohoto nejmenšího vysokoškolského archivu je 862 běžných metrů členěných do 41 fondů a sbírek. Nejmenším ze sledovaného souboru archivů zvláštního významu je Archiv Masarykova ústavu AV ČR. Vedle osobního fondu T. G. Masaryka a fondů členů jeho rodiny uchovává např. i rozsáhlé osobní fondy Edvarda Beneše a Vladimíra Klecandy. Důležitou součástí archivu jsou samozřejmě i písemnosti jeho zřizovatele, tedy Ústavu TGM, který byl založen v roce 1932 a obnoven v roce 1990. Archiv pečuje zhruba o 500 běžných metrů archiválií členěných do 20 fondů a sbírek.

5. Odborná vědecká a publikační činnost

Odpovědi archivů směřovaly zejména k publikační činnosti. Vlastní periodikum vykazal Archiv Ministerstva vnitra, který od roku 2003 vydává Sborník Archivu MV. Národní filmový archiv vydává měsíčník Filmový přehled (od roku 1939), čtvrtletník pro teorii, historii a estetiku filmu pod názvem Illuminace (od roku 1989) a Filmovou ročenku (od roku 1992). Vlastní periodický sborník pod názvem Historia Universitatis Carolinae Pragensis (AUC-HUCP) vydává už od roku 1960 Archiv Univerzity Karlovy. Obdobně s roční periodicitou připravuje svůj sborník pod názvem Literární archiv také archiv téhož jména. Archiv Akademie věd ČR vydává v několika řadách Sborníky prací z Archivu Akademie věd, z nichž nově založená řada D je věnována zveřejňování inventářů archivních fondů. Ve spolupráci s Komisí pro soupis a studium rukopisů archiv vydává také Studie o rukopisech. Celá řada dalších archivů přispívá do periodik svých zřizovatelů, například Archiv Národního muzea, Archiv Ústavu TGM, Archiv Národní galerie, Archiv Masarykovy univerzity, Archiv ČVUT a Archiv VUT v Brně. Publikační a badatelskou činnost jako samozřejmou součást své práce vykazaly takřka všechny archivy, které se zúčastnily ankety. Aktivita jednotlivých archivů v tomto směru má však různou intenzitu a hloubku. Největší rozsah má asi v Archivu AV ČR, který je ostatně deklarován jako vědecký ústav. Publikační činnost se zde realizuje ve třech oblastech – PVH a archivistika, dějiny vědeckých institucí a osobností a soupisy bohemikálních rukopisů. Rozsáhlou publikační činnost vykazuje i Archiv Národního muzea, především díky Jaroslavu Čechurovi. Závažné práce však publikovali a publikují také pracovníci dalších

archivů – namátkou lze uvést Archiv Univerzity Karlovy, Archiv Ústavu TGM, Archiv Národní galerie a Archiv České národní banky. Součástí práce řady archivů je také výstavní činnost.

6. Problémy, se kterými se ve své činnosti setkáváte, popřípadě další informace, které považujete za účelné sdělit vědecké archivní radě

Možnosti odpovědět na tuto snad až příliš široce koncipovanou otázku využilo osm archivů. Na problémy s materiálně technickým zabezpečením, resp. s malými prostředky na provoz a akvizice si stěžuje Archiv VUT a Archiv Národní galerie. Stav a kapacitu depozitářů, popřípadě dislokační potíže vidí jako svůj problém čtyři archivy – Archiv Kanceláře prezidenta republiky, Archiv Masarykovy univerzity, Archiv ČVUT a Národní filmový archiv. Posledně jmenovaný archiv navíc upozornil na nevhodné zařazení zaměstnanců archivu v rámci zavádění 16třídního platového systému podle zákona 143/1992 Sb. ve znění pozdějších předpisů¹⁸⁾, které vedlo k reálnému poklesu příjmu u jedné třetiny zaměstnanců NFA. Poslední připomínka NFA se týkala nesystémového řešení typologie evidenčních jednotek audiovizuálních archiválií v návrhu prováděcí vyhlášky k zákonu 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě. Na problémy s novou legislativou upozornil i Archiv MV (možná kolize archivního zákona s dalšími normami – zákon č. 101/2000 Sb.¹⁹⁾ apod.), který za svůj nejaktuálnější problém považuje nejasné postavení archivu do budoucna (Archiv MV nebyl zařazen mezi ty archivy zvláštního významu, které se považují za akreditované specializované archivy podle zákona 499/2004 Sb.). Problémy Archivu AV ČR zřejmě vyplývají z příliš schematického pohledu vedení Akademie na archiv jako na vědecký ústav bez přihlídnutí k jeho specifickým. Podle slov L. Sulitkové se „při hodnocení klade nadměrný důraz na hodnocení čistě vědeckého profilu pracoviště v porovnání s ostatními vědeckými ústavy AV a není s dostatek reflektována primární funkce jako pracoviště zodpovědného ze zákona za spisovou službu a archivaci dokumentů z činnosti svého zřizovatele“.

Anketa měla informativní charakter a nemůže vést k hlubším závěrům. Přesto lze některé dílčí poznatky konstatovat. Personálně jsou archivy zvláštního významu (specializované archivy) obecně vybaveny poměrně dobře a kvalifikační struktura jejich zaměstnanců plně snese srovnání se státními archivy. Tito pracovníci se ve své činnosti mohou opírat o velmi dobrou znalost organizace a činnosti zřizovatele svého archivu i povahy jeho písemností, což jim umožňuje provádět kvalifikovaný výběr archiválií ve skartačním řízení. Velké množství ar-

¹⁸⁾ Zákon č. 143/1992 Sb. ze dne 13. 3. 1992, o platu a odměně za pracovní pohotovost v rozpočtových a některých dalších organizacích a orgánech.

¹⁹⁾ Zákon č. 101/2000 Sb. ze dne 4. 4. 2001, o ochraně osobních údajů a změně některých zákonů ve znění pozdějších předpisů.

chiválií získávají archivy zvláštního významu mimo skartační řízení, přičemž zachycují celou řadu archiválií či archivních celků, které by se jinak předmětem archivní péče patrně vůbec nestaly – mám na mysli především osobní fondy, soubor dokumentací a další archiválie sbírkové povahy. Existence archivů zvláštního významu také přivádí prostřednictvím jejich zřizovatelů do českého archivnictví nemalé finanční prostředky, na jejich nedostatek si v anketě stěžovaly pouze dva archivy. Nelze však popřít, že slabinou archivů zvláštního významu je ve srovnání se státními archivy jejich poměrně horší prostorové vybavení, zejména pokud jde o kvalitu a kapacitu jejich depozitářů (rozdíl narostl zejména po stavebním boomu ve státním archivnictví v 90. letech). Tento handicap budou specializované archivy i přes již patrná dílčí zlepšení zřejmě odstraňovat dlouho, přičemž limitujícím faktorem není na prvním místě nezáměr jejich zřizovatelů, jako spíše omezené finanční prostředky, s nimiž disponují (celá řada zřizovatelů archivů je z oblasti školství a kultury). I přes tuto výhradu se však domnívám, že archivy zvláštního významu jsou vhodným a účelným doplňkem územní organizace českého archivnictví a nepostradatelnou součástí sítě českých archivů.

Resumé

Die Archive von besonderer Bedeutung

Ähnlich wie andere Kategorien der tschechischen Archive führen auch die Archive von besonderer Bedeutung ihre Entstehung auf die Regierungsverordnung über das Archivwesen aus dem Jahre 1954 zurück. Diese Verordnung ermöglichte in Ausnahmefällen die selbständige Existenz der Archivmengen von besonderer Bedeutung außerhalb der damals geschaffenen territorialen Organisation des tschechischen Archivwesens. Der Prozess der Gestaltung dieser eigenartigen Gruppe der tschechischen Archive hatte im Laufe von fünfzig Jahren eine Reihe Entwicklungssperpeten durchzugehen. Im Jahre 1954 waren es nur zwei Medialarchive, im Jahre 1965 trennten sich von der Kategorie der Archive der wirtschaftlichen und Vorschlagsorganisationen als neue Archive von besonderer Bedeutung zwei Archive der Hochschulen (der Karlsuniversität und der Tschechischen technischen Hochschule), zwei Museumsarchive (des Nationalmuseums und des Literarischen Archivs der Gedenkstätte der nationalen Literatur) und das Archiv der Akademie der Wissenschaften. Eine weitere Gruppe der Archive von besonderer Bedeutung entstand auf Grund des Archivgesetzes aus dem Jahre 1974 aus den Archiven einiger zentraler Staatsbehörden und Institutionen. Dieses Gesetz legte auch zum erstenmal die Kriterien für die Entstehung weiterer Archive von besonderer Bedeutung fest. Sie sollten von außerordentlich bedeutenden Institutionen errichtet werden, soweit es mit Rücksicht auf ihre Aufgabe oder auf die besondere Art der Archivalien zweckmäßig wäre. Die Beurteilung der Zweckmäßigkeit der Aufbewahrung von Archivalien außerhalb der territorialen Organisation des tschechischen Archivwesens gehörte und gehört der Archivverwaltung. Die erwähnten Kriterien wurden jedoch im Laufe der Jahre in verschiedener Weise angewendet – bis 1989 stark restriktiv, nach 1989, wo acht neue Archive von besonderer Bedeutung entstanden waren, im Gegenteil mit großem Wohlwollen. Am Ende des Jahres 2004, wo eine Entwicklungsetappe dieser spezifischen Archivgruppe abgeschlossen war, waren bei der Archivverwaltung im ganzen 25 Archive von besonderer Bedeutung registriert. Obwohl es sich im wesentlichen um Instituts-Archive handelt, unterscheiden sie sich voneinander sowie durch die Art, die Stellung, die Tätigkeit ihrer Gründer, als auch durch die organisatorische Eingliederung und die Rechtslage der einzelnen Archive. Grundsätzliche Unterschiede bestehen in der Größe der Archive und in der Einstellung ihrer Tätigkeit. Die Archive unterscheiden sich auch oft durch die Art der Archivalien und in nicht letzter Reihe auch durch die Erwerbungsweise. Nach der Art ihrer Gründer und dem Inhalt der Akquisitionstätigkeit kann man sie nachfolgend teilen: in die Archive der Medien mit der Mehrheit von Archivalien nicht traditioneller Art, in die an erster Stelle mit der historisch gegebenen Sammlungstätigkeit sich befassenden Museumsarchive, in die Archive der Hochschulen, zu denen auch das

Archiv der Akademie der Wissenschaften der TschR angereicht werden kann, und in die Archive der zentralen Behörden und Institutionen. Für die Archive aus allen diesen Untergruppen ist z.B. kennzeichnend, dass sie die Sammlung der Nachlässe bedeutender Persönlichkeiten, die Schaffung von zeitgenössischen Dokumentations-sammlungen, und auch, wie es aus der unter diesen Archiven im Jahre 2004 veranstalteten Umfrage folgte, die Publikations- und Forschungstätigkeit der einzelnen Archive und Archivare betonen. Die Umfrage, deren Zweck darin bestand, aktuelle wichtige Informationen über diese Archive für die Verhandlung des wissenschaftlichen Archivrats zu sammeln, zeigte auch, dass die Archive von besonderer Bedeutung eine feste und zu-meist würdige Stellung im Rahmen der Organisationsstruktur ihrer Gründer haben. Ihre Personalausstattung ver-trägt völlig die Vergleichung mit den staatlichen Archiven. Eine gewisse schwache Seite der Archive von be-sonderer Bedeutung, die nach dem umfangreichen Aufbau der Zweckgebäude der staatlichen Archive in den 90. Jahren des vorigen Jahrhunderts deutlicher wurde, ist ihre relativ schlechtere Raumausstattung, besonders was die Qualität und Kapazität der Depositare anbelangt. Vor der Aufgabe, diesen Nachteil zu beseitigen oder wenigstens abzuschwächen, steht heute eine Reihe Archive, die nach dem neuen Archivgesetz als spezialisier-te Archive bezeichnet werden. Trotz diesem Vorbehalt kann man jedoch sagen, dass die Archive von besonde-erer Bedeutung während der 50 Jahre ihres Bestehens eine feste Stellung in der Organisation des tschechischen Archivwesens errungen haben, wobei in manchen Bereichen der Akquisitionstätigkeit (Sammlung der Nach-lässe, bzw. der Bestände der wissenschaftlichen und ständischen Vereine und Gesellschaften, Schaffung von zeitgenössischen Dokumentations-sammlungen) ihre Stellung unvertretbar ist.